

LITTERATUR

LYRIK 1942

Av författaren, fil. lic.

KARL-GUSTAF HILDEBRAND, Uppsala

Trettiotalet var ett stort årtionde i svensk lyrik. Förnyare som Lagerkvist och Birger Sjöberg hade röjt väg. Inflytelser utifrån och modernistiska trosbekännelser kunde på ett naturligt vis smälta samman med det redan förberedda. Dikten gav röst åt en gemensam oro, en ny eller kanske snarare en gammal som aldrig tystnat sen sist. Dikten fick i ovädrets närhet en mörk siargåva, tvang det aningslösa sinnet att se — inte bara begripa utan se — vad som höll på att hända.

Jag är arbetslös se'n förra året.
Grannens ungar leka frontsoldater.
— Blind är den, som inte ser att spåret
leder oss till randen av en krater.

Skalderna gävo också mörka och väldiga utsikter, med en långt djupare sanning än tidsläget, över människans verklighet, illusionslöst fattad. Samtidigt hade de i allt mörkret både tapperhet och trosbekännelse. När ofärden kom var man redo till både människans och landets försvar.

Dikten nu har i allt väsentligt trettiotalets anda kvar: den är sanningsskär och human, den har i det rent konstnärliga en märklig enhet i mångfald, den betyder alltjämt något. Men nyskapelsens kraft är för ögonblicket borta. Inför det senaste solida men på stora ting fattiga bokåret känner man det med särskild styrka. Svensk lyrik lever i skuggan av någonting som varit och i väntan på någonting nytt, som ju måste komma men som ännu inte syns till. Det skrivs mycken god vers i Sverige, men som fortsättning på den gamla.

Detta är icke orimligt. Vi leva i en stor ovisshet. Dagens problem te sig viktigare än allt annat, men de äro för överväldigande för att kunna gestaltas till dikt. Och vårt eget läge är invecklat; det är icke — som man ofta säger — ärelöst, och det kräver en styrka långt inifrån, men det går kanske inte så lätt att skriva vers om. En djup profetisk ingivelse kunde utan tvivel tränga innanför dessa hinder; Jeremia och Jesaja skapade stor dikt ur väl så pressande och tvetydiga lägen. Men det är ont om profeter och profetiska syner. Och mycket få ha lugn och självmedvetande nog för att ge sig de tidlösa, oförgängliga motiven i våld, fastän det inte behövde vara en flykt. Med denna reservation — att man ingenting ser av utveckling eller förnyelse — kan man tacka för mycket gott under 1942.

Just i stundens läge är det viktigt att bevara vår lyriska tradition. Det bounierska samlingsverket fortskrider, bland annat med antolo-

Litteratur

gier över Svensk lyrik före Bellman och Svenska romantiker. Den förra har glömt fången i Simbirsk och kunde väl fått åtskilligt mer ur soldatvisan och den politiska visan; sådan den är tillhör den de viktiga böckerna. I det romantiska urvalet står Stagnelius med all rätt i centrum, bilden av Geijer hade blivit sannare om någon av hans psalmer varit med. Det är en händelse av nationell vikt att friska och djupa källor här gjorts tillgängliga som aktuell litteratur. — Om Sven Stolpes uppslagsrika antologi över kristet påverkat litteratur skall här icke talas; den är ju inte ett speciellt lyrikurval.

En *Snoilsky*-volym har redigerats av Henry Olsson; till hundraårsminnet av *Wirséns* födelse ha hans Valda dikter getts ut genom Ander Österling. Därmed har mycket förts fram från ett ofta med orätt underskattat diktarskede. Om Wirsén har nyligen talats i denna tidskrift. Vad *Snoilsky* beträffar, kommer han en just nu mycket nära både i sin klassiska stramhet och i sin ångestfulla personliga bikt; i grunden har intetdera åldrats. I urvalet, gjort med självklar säkerhet, ville man haft med gamla hederliga Frun på Salshult, kanske ägnar man också en sentimental suck åt versberättelser som *Klabauterman* eller *Läkaren*. Skola de definitivt inmönstras i det historiska kuriosakabinettet?

Med vemod fattar man den volym, som inrymmer *Gunnar Mascoll Silfverstolpes* Dikter. Han spelade på många sätt, också i det fördolda, en stor roll för svensk dikt; det är mycket tungt att han är borta. Hans eget verk möter en försynt och äkta med sin doft av försommar; det förgår icke. När man ser det i sammanhang skönjer man mera av plågan och klivenheten bakom det till synes så enkelt herrgårdsaktiga. I urvalet, gjort av Sten Selander, finnas ett par förut otryckta dikter som innehålla naken, förtvivlad bikt; de ge väl i viss mån nyckeln till allt det andra.

Sten Selander har själv samlat en volym Dikter från tjugofem år, bokslutet över en diktargärning, sådan den hittills hunnit utveckla sig. Selander har gett ut diktsamlingar sparsamt; enheten och trofastheten i hans dikt träda nu med särskild tydlighet fram; icke minst hans kräset gallrade ungdomsdikter äro så märkvärdigt friska och levande. Selanders mottaglighet för impulser och hans brottning med problem ha betytt mycket, men hans egen lyriska domän, som ger liv åt allt det andra, är det rent lyriska, med snabba vindkast i de utsökta verskäserierna från »Vår Herres hage», med stilla värme i hustrudikterna ur »En dag», med nordiskt blond naturupplevelse i »Sommarnatten». — Förnämlig Skänelyrik, nyttig för själen även norr om Hallandsåsen, ger *Theodor Tufvessons* urval *Mitt hjärta bor i en gammal gård*.

Till de »nya» diktsamlingarna hör i viss mån *Verner von Heidenstams* Sista dikter; till väsentlig del ha de icke publicerats tidigare. Man mottar dem nu som ett budskap långt ur fjärran.

Några tillfällighetsdikter äro historiskt intressanta. Heidenstams polemiska kvickhet var opålitlig men en ironisk dikt över Staaff är alltjämt i hög grad njutbar, som karikatyr betraktad. Boken syss-

lar annars föga med så jordiska ting som statsministrar. Dess väsentliga delar fortsätta den sena heidenstamska linjen, tala utan utsmekning om liv, död och evighet.

Det grubbel över förgängelsen, som nötte den åldrade Heidenstam och ägde ett drag av sjukdom, har fått den stora diktens befrielse i »Glömskans sång». Märkligt, både som dikt och dokument, är fragmentet »Den bedagade Prometheus», som utgivarna — Kate Bang och Fredrik Böök — sammanställt ur många utkast och brottstycken. Här talar, med hänsynslösare konsekvens än i »Nya dikter», Heidenstams sista livsstadium: den fullkomliga resignationen. Prometheus, det mänskliga upprorets man, är oduglig som ledare. Zeus har rätt, människans högmod är blott ett oviktigt drag i hans världsbygge, som ingen förstår.

Förfärligare i sin kvidan,
högre välvd av strålar
är världen,
än dröm har drömt.

Livets tröst blir till sist den karga insikten,

att jorden ej är världens enda kärna,
att mycket finns, som är förmer än människan
och hennes gudar.

Dikten hör till Heidenstams stora skapelser. Där finns mycket av hans djupa livsfromhet. Men man finner där också någonting annat: det resignerade draget är så hänsynslöst, så slutgiltigt att det når utom livets gräns; det är ett livsperspektiv med döden som utgångspunkt. Man förstår att Heidenstams slutliga livsharmoni var dyrare köpt än man ibland fattat: dess andra sida var främlingskap, avskiljande från det verkliga och sammansatta livet. Han var icke mer hemma där; hans ålders ro ter sig inte bara som en seger utan i viss mån som en förtvivlad mänsklig tragedi. Men i diktens form är dess närhet renande och befriande.

Pär Lagerkvist framträdde med sin förra diktsamling som fosterländsk diktare. Hans nya bok, *Hemmet och stjärnan*, fortsätter den linjen. Den har till stor del samlat sig kring ett bestämt stycke Sverige, vid Bohusläns kust, och ägnat det en beskrivande poesi, som eljest är sällsynt hos Lagerkvist. Det avsiktligt naiva greppet ter sig ibland förvirrande och har också framkallat klander. Bitvis känner man inte igen sig i detta Bohuslän, som ibland blir så milt, så vänligt; det är ett annat landskap än det som finns t. ex. i Ebba Lindqvists lyrik. Som ofta när det gäller Lagerkvist finner man att den första tvekan gäller rena utanverk. Bohuslänsdikterna fångla en mer och mer. Lagerkvist har ofta förr förstått att visa den kosmiska storheten i begränsade människoöden. Nu har han på samma sätt visat hur en ort, en bygd, kan omsluta det gränslösa. Just däri låg väl f. ö. också den patriotiska delen av hans syfte.

»Folket på kyrkogården» är en klassisk dikt, ordknapp och defini-

tiv. Församlingsborna vänta vid sina gravar före gudstjänsten. Det är lugnt efter hårda väder.

Blomglaset som välts i stormen
står rätt på sin fot igen
med stockros och löjtnantshjärtan
från hemön i skärgården.

Så långt är det en tavla av Wilhelmson med sommarluft omkring kantiga, mörka gestalter. Slutstroforna ha en väldigare symbolik, där havet och ögonblicksbilden bli ett med det oerhörda.

Med psalmboken tryckt i handen
de långsamt går upp i Guds hus,
och tron med sitt bländande segel
styr ut över hav av ljus.

Liksom den lagerkvistska hembygdslyriken har också hans idédikt förnummit sitt fäste i jorden. »Jorden» heter en av samlingens yppersta dikter. I »Achnaton till Nefertite» ställer diktaren mot Achnatons soldyrkan en tro, som också tillber mörkret och djupet.

Alltet vill jag ödmjukt dyrka,
inte solens gud,
söka så som han min styrka,
hos hans mörka brud,
födas i det moderssköte
som är ljus och mörkers möte
och allena Gud.

Det är en åskådning som i verkligheten har bibliska paralleller. Skaparguden i den 104:de psalmen är icke blott dagens Gud utan också nattmörkrets och vilddjurens: »de unga lejonerna ryta efter rov och begära sin föda av Gud». Hos Lagerkvist förenas nu dessa tankar med en annan, tanken på döden. Den har alltid funnits med i hans dikt men knappast tidigare med ett sådant rent personligt ve-mod; man märker det starkast i slutdikten »Vita nuova». Det ger åt hans diktsamling en särskild enkelhet och mänsklig värme.

I *Hjalmar Gullbergs* nya bok *Fem kornbröd och två fiskar* finns en dikt — en av de bästa han skrivit — som heter »Övernattning i en sydländsk stad». Resenären har en kväll anlant till fjärran ort. Allt är nermörkt och ogästvänligt. Han vilar »mellan unkna lakan», ängslig och utan att sova. På morgonen flyr han, undrande vad som lockat honom till ett så vedervärdigt ställe. Vid avresan vänder han sig om:

i bländvit klunga
husen för min syn
höjde sig på skarpa
bruna klippusprång
efter soluppgång,
som en silverharpa,
som en sång.

En miljö, som nyss tedde sig vidrig, avslöjar plötsligt en överjordisk, stor skönhet. Han hör den främmande stadens röst:

Bitter saft jag sände
dig i våg på våg,
där i smuts du låg...
Var det allt du kände,
allt du såg?

Här uttrycks ett grundtema i Gullbergs dikt: den avslöjar och föraktar; i den stund då den tycks sluta kedjan i sin nattsvarta pessimism ändrar den plötsligt utgångspunkt och samma verklighet som nyss tedde sig så motbjudande blir överflödad av ljus. Vad som gäller diktarens huvudmotiv gäller också det intryck han ger läsaren: hans dikter förefalla, när man läser dem bit för bit, ganska krassa eller oviktiga, intill den stund då meningen uppenbaras och det skenbart tillfälliga ter sig nödvändigt för ett oanat, stort sammanhang.

Här och var i den nya samlingen händer det att man aldrig når ända fram till diktundret. Bitarna äro där, men det sista magiska greppet uteblir. Formellt är samlingen säkert den ojämnaste Gullberg gjort. Där finns svaga dikter (t. ex. »Guds ord bär inga bojor»). Men också i de andra saknas ibland den fulla intensiteten, den skarpa och fasta konturen. Också i en ställvis så underbar dikt som »Om änglarnas liv» har helhetsgreppet på något vis slappnat. Delvis beror kanske intrycket på att mycket i boken är tillfällighetsvers.

Man kan fästa sig vid sådant och konstatera att samlingen, liksom den sydländska staden, har avigsidor. Likväl händer det, när man lägger den ifrån sig, att en syn dröjer kvar och bländar en. Den kommer av många enskilda dikter men främst av själva helheten. Genom Gullbergs dikt strömmar en bekännelse till det som är större än alla diktare och diktsamlingar; den bränner igenom.

»Uppenbarelseboken i skyddsrummet» når tidens vända med vad som verkligen är en sång utan like:

Bombplan förvandlas och får änglavingar
i rymden kring de sargade och flyende.
Sång från den ö som hette Patmos klingar
ur ödeläggelse och eldutspsyende.

Det evigas verklighet förkunnas myndigt och stilla. Mjukt, spontant liv sätts upp mot våldsmytterna (»Hem vill jag vandra»). I en dikt om Rembrandts Claudius Civilis (i kantaten om Nationalmuseum) stannar man andlös inför en rad: »frihetens nattvardsduk är vit som snö». Och i »Spel på taggtråd» har svensk frihetskänsla fått ett äkta och kärvt uttryck, som icke kommer att förgätas.

Artur Lundkvist har på senare år vunnit berömmelse framför allt som kännare av amerikansk litteratur; i den egenskapen gör han en insats som icke kan skattas nog högt. Då man läser hans sista diktsamling *Korsväg* undrar man om inte kunnigheten och litteraturkritiken för tillfället hämmat diktaren hos honom själv.

»Korsväg» är en raffinerad och ambitiös bok. Men den samlande

lidelsen, den som gett djup och mening åt flera av hans tidigare böcker, den är borta. De fängslande bilderna, det utstuderade skrivsättet är liksom till för sin egen skull; mitt i tragiska sammanhang skymtar man hela tiden skalden själv som står vid sidan och är mäktigt belåten. Samlingen slutar med fyra dikteyklar, om Stagnelius, Hölderlin, Lautréamont (vem nu det kan vara) och Freud. Cykeln om Freud rymmer disposition och stoff till en populär handbok, och kunde med snabba handgrepp bli en sådan; dock finge man stryka den första dikten, som skildrar Freuds späda barndom. I en annan cykel, Sången om kvinnan, finns en dikt om kvinnorörelsen: kvinnans människoblivande har just börjat efter en period som dittills, enligt skalden, varit helt ägnad åt animaliska uppgifter. Nu blir det annat av: »blott i förbigående skall du föda». Mänskligt allvar kommer in bland annat i en stor sorgedikt över en död fabriksflicka. Den har underbara stycken, men det stöter en med all denna ostentativa fingerfärdighet inför döden.

Tankar och former som en gång varit radikala, en gång burit en nödvändig upprorsmakt, bevara ofta ett oförtjänt skimmer sedan de blivit ofarliga och mist sin glöd. Det formens genombrott som Artur Lundkvist tror på har varit nödvändigt och alla dess konsekvenser har säkert inte dragits än. Men såsom han utnyttjar det, i en sorts blodlös akrobatik, blir det egendomligt *beside the point*. Strindberg avhånade de poeter som skrevo om domkyrkor, syrener och kungliga personer. Det är icke i och för sig mera berömligt att skriva om strykjärn, skabb och rännstenar. Det ena som det andra kan bli ett sätt att fly undan verkligheten in i en färdiggjord, riskfri tillvaro. Och den sortens dikt hotas alltid av det parodiska.

Grubblande över hudens skabb och husens spetälska
diktade du om natten vid svultna hundars tjut.

Dock finnas i »Korsväg» stycken av en Artur Lundkvist, som förvisso icke är någon ren illusionskonstnär. Inför sådana fragment kan man stanna häpen och tacksam och erkänna den alldeles äkta lyrikens sanning.

Stundom kom en fläkt av dold förruttnelse
genom blommornas doft. Frukter föll som stenar
i vatten, dunkande mot taket. Sjöfåglar
kastade sig i flock över en trädtopp,
skriande vilt. En orm låg sammanringlad
högt på en klippa: kustens spion.

Detta är riktig dikt. Djupast inne är Artur Lundkvist en mycket riktig skald. Och sådana växa inte på kvistar.

En särställning bland årets versböcker har *prins Wilhelms* Ondtid. Dess författare har de sista åren gjort en mycket betydande insats i vår annars något bleklad nationella propaganda; han har för många gett mening åt talet om fosterland, rätt och vett. I hans dikter framträder, i mognad och direkt form, människan bakom sådana insatser. Hans dikt är manlig, på samma gång kärv och öm.

Vad den har att säga är ting som angå alla, och den säger dem med flärdfritt, äkta konstnärskap. Särskilt omedelbara äro kanske dikterna från sjön och sjömanslivet. Men hela bokens patos står i djup samklang med den linje, som är den levande svenska diktens. Det är en väsentlig bok.

Många viktiga ting måste till slut uppräknas alltför kort. *Nils Bohmans* lilla asketiska samling *Befrielse* är en bok om kristen omvändelse, skakande sann och uppriktig. Den har ett ärende av sin egen art och når stundom en samklang med klassisk passionsmystik och fromhetsövning.

När foten naglats fast och fläkts av sår,
skall du beträda rymd som fot ej når.
Likt rövaren skall du, som saknar vän,
med Gud som vän gå in i himmelen.

Ärlig och djup, i sin förening av trygghet och oro, är *Bengt E. Nyströms* *Jord och himmel*. *Jeanna Oterdahl* har gett ut en ny upplaga av sina *Dikter*. Där finns en del nytt. Hennes djupa kultur och hennes ädla form gripa konstnärligt, som dikt — och också frånsatt att de spegla en på många områden rik och betydande livsgärning.

Bertil Geddas *Blad ur sömnen* är en av årets bästa diktsamlingar, präglad av hans både starka och fina äkthet. *Helmer V. Nybergs* *Under nyet tar* en kanske mindre, trots mycken konstmässighet.

Bland debutanterna har *Bengt Jändel* ett så ovanligt sympatiskt ansikte och talar om väsentliga ting. Han är icke den ende löftesgivande men löften ger han verkligen.

KORT OM BÖCKER

Tom Wintringhams »Ny krigföring» och *Ernest Raymonds* »de höllo ut» skildra det totala krigets väsen med en övertygande realism, som säkert icke lämnar någon läsare oberörd. Wintringham, som under spanska inbördeskriget fått uppleva det nutida folkkriget tidigare än sina landsmän, ger i sitt 1940 utgivna arbete ej blott en mästerlig analys av dess karaktär utan även många kloka råd om hur det skall förberedas och utföras. Han har sedan i egenskap av det engelska hemvärnets chefsinstruktör fått tillfälle att bland sina landsmän i praktiken omsätta vad han skrivit.

Raymond, den ypperlige skildraren av engelsk vardag, kompletterar Wintringhams arbete genom en skildring av genomsnittsengelsmannens reaktion och upplevelser från sommaren 1938 fram till våra dagar. Mr Shepphards erfarenheter och upplevelser som frivillig luftbevakare och hemvärnsman öppnar våra ögon för engelsk mentalitet och engelsk livssyn och kommer oss att lättare förstå vilka väldiga krafter som demokratien i farans stund förmår lösgöra.

Litteratur

Dessa båda arbeten ge tillsammans en fullständigare och djupare kunskap om det moderna krigets natur än det mesta som hittills skrivits på området.

G. P.

Det är glädjande att den ytterst sparsamma litteraturen på svenska om Sydamerika — enligt mångas mening framtidens kontinent framför andra — införlivats med en så nyttig bok som *Carl Crows Räkna med Sydamerika!* (K. F:s förlag. Pris kr. 7:50.) Om man bortser från det fylliga avsnittet om främmande makters propaganda i Latinamerika är boken visserligen ganska knapphändig i analysen av halvkontinentens politiska och än mer av dess sociala förhållanden — och åtskilligt har förändrats sedan den amerikanske författaren gjorde sin rundresa för nära 2 år sedan på denna halvkontinent, men den ger icke desto mindre en högst värdefull exposé över samtliga Sydamerikas 10 stater. Crow är en reseskildrare av rang och särskilt hans folkpsykologiska iakttagelser äro av betydande värde. Hans humor och skarpa iakttagelseförmåga gör läsningen av det briljant översatta arbetet till ett sant nöje.

Crow är övertygad om Sydamerikas väldiga utvecklingsmöjligheter. Han tror att sydamerikanerna i framtiden komma att lägga i dagen större initiativkraft än hittills. Och då lär det med Argentina i spetsen uppstå flera stormakter i Latinamerika. Crows arbete visar hur energiskt USA:s exportörer och industrimän gått till väga för att dominera på den södra hemisfären. Hans bok borde ha åtskilligt att lära oss. Det finns förvisso rika möjligheter i Sydamerika också för vårt land.

J. B.

Eugène V. Erdelys Tjeckoslovakiens öde efter München är uppenbarligen, som väl de flesta flyktingeböcker måste vara, ingen hundra procentigt pålitlig skildring av de sista årens händelser i Böhmen-Mähren och Slovakien. Men det är en uppskakande och troligen den mest belysande skildringen av det moderna tillvägagångssättet vid ett folks underkuvande. Dess största sedelärande värde ligger i den ganska minutiösa redogörelsen för de hämningslösa metoder, som tyskarna begagnade eller för vidare bruk utexperimenterade när de exploaterade det tjeckiska näringslivet.

Herman Rauschnings »Männen kring Hitler tala» är inte författarens intressantaste verk. Hans stilistiska virtuositet synes fresta honom att som politisk författare bli lika långgrandig som en Walter-Scottroman. Men vare sig de långt efteråt nedskrivna samtalen äro någotsånär riktiga eller inte ge de dock porträtt av hela den långa raden nationalsocialistiska ledare och militärer. Och porträtten äro både unikare och i de flesta fall vida intressantare än samtalen.

E. H.